

10. PŘEDŠKOLNÍ A MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK

PŘEDŠKOLNÍ VĚK

Předškolní období trvá **od 3 přibližně do 6 let**. Konec této fáze není určen jen fyzickým věkem, ale především **sociálně, nástupem do školy**. Charakteristickým znakem tohoto věku je **postupné uvolňování vázanosti na rodinu a rozvoj aktivity**, která umožňuje dítěti, aby se **uplatnilo a prosadilo ve vrstevnické skupině**. K uvolnění této závislosti přispívá **osvojení běžných norem chování, znalost obsahu rolí a přijatelná úroveň komunikace**. Na druhé straně je **dětské myšlení stále ještě prelogické a egocentrické**, vázané na **subjektivní dojem a aktuální situační kontext**. Překonání této bariéry je jedním z významných úkolů předškolního období a předpokladem k **nástupu do školy**, který je **důležitým vývojovým mezníkem**.

V předškolním věku **dítě ještě mnohemu dění nerozumí**. Pokud se **realita jeví nesrozumitelná**, dítě tento rozpor řeší jednoduše: **vysvětlí si ji tak, jak umí**, respektive jak se mu to hodí. Příliš je **netrápí, že je to ve skutečnosti jinak**. Smyslem takového jednání je **dosažení nějaké, alespoň zdánlivé jistoty, že svět je poznatelný**, a že se v něm **dokáže orientovat**. Dítě je schopné **zkreslit svůj úsudek** o nějakém dění i proto, že je pro ně **emočně nepřijatelné**. Také tato nepřesnost v poznávání je motivována **potřebou jistoty a bezpečí**.

Dítě interpretuje realitu tak, aby pro ně byla **srozumitelná a přijatelná**. Tento přístup se u předškoláků projevuje i formou **nepravých lží, tzv. konfabulací**, kdy dítě **kombinuje reálné vzpomínky s fantazijními představami** (ovlivněnými jak nezralostí, tak aktuálními potřebami a citovým laděním). **Pro dítě však představují skutečnost** a ono samo je o jejich **pravdivosti přesvědčeno**. V předškolním věku lze jen **velmi těžko oddělit** ve vyprávění dítěte **vzpomínky od fantazijní produkce**.

Fantazie má v tomto období harmonizující význam. Je **nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu**. Dítě má potřebu alespoň občas **přizpůsobovat realitu svým potřebám** a interpretovat ji bez ohledu na objektivní skutečnost. Pro dítě je zřejmě nejsnazší **vyrovnat se s tlakem reality, s nedostatky vlastního myšlení i zkušenosti pomocí fantazie**, která má **relaxační, emocionálně příznivý účinek**.

Předškolní dítě **vyjadřuje svůj vlastní názor na svět v kresbě, vyprávění nebo ve hře**. **Takto prezentovaná skutečnost je zjednodušená, srozumitelná a případně i méně ohrožující**. V této podobě **uspokojuje dětskou potřebu jednoznačnosti světa**, který má **požadovanou strukturu a platí v něm jasná pravidla**.

Kresba je jednou ze symbolických funkcí, v níž se **projeví tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe**. Pro děti batolecího věku je **pohyb spojený s čmáráním zajímavý sám o sobě, často víc než jeho výsledek**. V souvislosti s rozvojem poznávacích funkcí dítě **postupně zjistí, že tato činnost může být prostředkem zobrazení reality**. V této fázi bývá výsledek **teprve dodatečně pojmenován, obvykle podle nějakého výrazného znaku, typického pro určitý objekt**. Teprve v **dalším období** je dítě schopné **uskutečnit úmysl něco konkrétního nakreslit**. Kresba se tak stává jedním ze **způsobů symbolického zobrazení skutečnosti**.

Protože je **kresba** pojímána spíše jako **vyjádření postoje dítěte k zobrazovanému objektu**, mohou v ní **převažovat subjektivně důležité rysy nad jeho reálnou podobou**. Dítě kreslí to, co o objektu ví, tj. **to, co se mu na něm zdá důležité**. Například **kresba lidské postavy má na počátku hlavu a nějak zobrazené končetiny**, ale často jí **chybí trup**. Vzhledem k tomu, že by tělo mohlo být docela dobře zobrazeno stejným způsobem jako hlava, neobstojí námitka, že by jej dítě nedokázalo nakreslit. Později, **na konci předškolního věku**, se **dětské výtvary stále více podobají skutečnosti**. Dítě nyní **kreslí spíše to, co vidí**. Takováto postupná proměna je jedním důkazů **rozvoje decentrace dětského poznávání**.

Hra a vyprávění jsou dalším způsobem vyjádření vlastní interpretace reality a postoje ke světu, event. i k sobě samému. **Symbolická hra** slouží předškolnímu dítěti jako **prostředek k vyrovnání s realitou**,
Obecná a vývojová psychologie – 10. Předškolní a mladší školní věk

kteřá je **pro ně nějak problematická**. Umožňuje mu, alespoň **symbolicky, uspokojit různá přání**, která v **realitě uspokojit nelze**. Předškolní dítě se **musí neustále přizpůsobovat požadavkům okolního světa**, který ještě **příliš dobře nechápe**. **Symbolická hra** mu dovoluje **chovat se podle svých představ a přizpůsobit realitu svým potřebám**. Dítě si může **znovu přehrát situaci, které nerozumělo**, nebo se jej **citově dotkla**, a **najde alespoň na této úrovni přijatelné řešení**. Například vyřeší svůj **strach ze psů: ve hře jsou psi hodní**, není třeba se jich bát.

Některé děti si **vytvářejí** pro svou hru **ve fantazii společníky**, které postrádají ve skutečnosti, nazývají je různými **jmény**, přepisují jim různé vlastnosti, **rozmlouvají s nimi**, pečují o ně. Vymyšlení imaginárních společníků **není nic patologického**.

Formy hry:

- a) **Funkční či činnostní** – procvičování **tělesných funkcí** – sport.
- b) **Konstrukční či realistická** – stavění z kostek, scénky z domečků, vláčky atd. – **napodobuje svět**.
- c) **Iluzivní** – užívá **předměty v přeneseném významu** a přeměňuje svět podle své představy – klacek jako puška, hadřík jako peřinku atd.
- d) **Úkolové** – na prodavače, princeznu, maminku a tatínka – získává zkušenosti se **sociálními rolmi**, které pozoruje.

Pojem času se rozvíjí pomalu. V závislosti na egocentrismu a názorovém konkretismu poznávacích procesů měří dítě čas **prostřednictvím určitých událostí a opakujících se jevů**, zejména pokud jsou nějak **subjektivně významné**. **Prezentismus** v nazírání světa se projevuje **koncentrací na přítomnost**, dítě je vázané **na aktuálně vnímané dění**. S tím vším souvisí i **vztah dítěte k času: není pro ně důležitý** a mnohdy je **spíše obtěžující**. Dítě **nespěchá**, protože je pro ně **významnější přítomnost než budoucnost**. Časové pojmy, jako je **minulost** a zejména **budoucnost**, **nemají** v tomto věku **přesnější obsah**.

Předškolní dítě přejímá názor dospělých na sebe sama nekriticky, tak jak je mu prezentován. V této podobě se **stává součástí jeho sebepojetí**. Dalším znakem nezralosti je **nekritičnost a přehnaný důraz na sebe sama**. Typickým projevem takového postoje bývá **sklon k vychloubání**. Slouží mu jako **zdroj jistoty a podpora sebeúcty**.

Ztotožnění s rodiči slouží jako obohacení dětské identity, posiluje jeho sebevědomí. Zároveň mu **pomáhá diferencovat žádoucí i nežádoucí vlastnosti a projevy chování**, které by si mělo osvojit. **Přijetím rodičů**, citově blízkých autorit, jako vzorů se **volba vhodné alternativy zjednoduší**. Ztotožnění se v tomto věku projevuje i **značným důrazem na vnější znaky**, například v potřebě **určité úpravy zevnějšku (dítě chce stejné oblečení, jako má obdivovaná bytost)**.

Součástí identity předškolního dítěte jsou i všechny sociální role, které má. V této době nabývají na významu především ty, jež **přesahují rámec rodiny** a signalizují jeho **pozici v jiném sociálním prostředí**, například role žáka mateřské školy nebo **role v dětské skupině**. Tyto role potvrzují **dosažení určitého postavení**, které se **projevuje i v sebepojetí**, a takto je chápe i samo předškolní dítě. Je **na tyto role většinou velmi hrdé**.

Klíčová je i tzv. **gender role**, jejíž vymezení se v předškolním věku rovněž **zpřesňuje a diferencuje**. Je totiž třeba **rozlišovat biologickou pohlavní roli**, která je dána pouhým pohlavím, a **gender roli**, která zahrnuje **sociální pojetí mužské a ženské role**, vymezuje její obsah, s nímž se dítě **pod tlakem sociokulturních vlivů postupně ztotožňuje**.

Každá společnost si vytváří určité stereotypy, které fungují jako sociální očekávání: tj. vymezují pro chlapce a dívky přijatelné chování i úpravu zevnějšku. Tuto společenskou **normu je třeba respektovat**, **společnost vytváří tlak na její přijetí a opačné jednání nějakým způsobem sankcionuje** (například odmítáním).

- a) **Stereotyp chlapecké role** je tradičně charakterizován vlastnostmi, jako je **nezávislost, soutěživost, sebevědomí, síla a dominance**, tj. takovými, které vedou k **aktivnímu, asertivnímu a nezávislému chování**.
- b) **Stereotyp dívčí role** je typický opačnými vlastnostmi: **závislostí, empatií a citovostí, laskavostí, jemností a bezmocností** (často spíše demonstrovanou než reálnou). Tyto vlastnosti vedou k chování, v němž převažuje **empatie k ostatním, jejich podpora a tendence jim pomáhat**.

Jde samozřejmě o **krajní varianty dvou protikladných sociálních stereotypů**.

Chování rodičů postupně stále více **posiluje takové projevy dítěte**, které podle jejich názoru **odpovídají dívčí nebo chlapecké roli**, a opačné potlačuje. **Chlapci a dívky jsou již od narození posuzováni jinak a rodiče k nim mají jiná očekávání**.

Ve **třech letech** si děti myslí, že by se mohly **snadno stát dítětem opačného pohlaví**, kdyby se **stejně oblékly a měly takový účes**. Ve **čtyřech letech už vědí, že jejich pohlavní identita je trvalým znakem a že se nikdy nezmění**, i kdyby se oblékly, jak chtěly. Vědomí pohlavní identity se na konci tohoto období projeví **důrazem na určitou úpravu zevnějšku**: děti **odmítají oblečení a věci typické pro opačné pohlaví**. Zejména chlapci se brání, aby vypadali jako holčičky.

Přijetí mužské či ženské identity se projevuje i **postupnou diferenciací dětské hry**. **Chlapci** se v průměru chovají ve hře **agresivněji a projevují více fyzické aktivity**. Jejich hra bývá hrubší, častěji se **pokoušejí nad svými vrstevníky dominovat**. Bývají **zvědavější a více motivovaní k průzkumné aktivitě**. **Předškolní dívky** se projevují jako **submisivnější, bázlivější, s větším respektem k sociálním normám a lepší sebekontrolou**.

Rozvoj vůle, volních vlastností, sebeovládání

Až **od pátého až šestého roku věku** je dítě **schopno odolat pokušení**. Už **malým dětem** pomáhá ve zvládnutí situace, pokud **znají smysl zákazu** nebo je jim nabídnuta **alternativní činnost** – například opakovaně počítat do pěti. **Vlastní strategie**, jak podobný úkol zvládnout (například vědomé **odpoutání pozornosti**) si však děti spontánně **vytvářejí až kolem deseti let věku**.

Ukazuje se, že **schopnost odolat impulsům a odložit bezprostřední uspokojení** (vyměnit malou odměnu hned za větší odměnu později) je dosti **stabilní osobnostní rys**: děti, které v **předškolním věku** dokázaly poměrně **dobře pokušení odolávat**, byly jako **dospívající** hodnoceny v mnoha ohledech **pozitivněji** – měly **lepší školní prospěch, lépe vycházely se svými vrstevníky, lépe zvládaly různé problémové situace** a měly i celkově **vyšší sebehodnocení** a byly pak v životě **úspěšnější**.

Vývoj vnitřních sociálních kontrol – svědomí – je **závislý především na vztahu dítěte k rodičům**. Uspokojivý vztah k rodičům (**rodiče mají vřelý vztah k dítěti**) je předpokladem **pevného svědomí**.

Morální uvažování se vyvíjí v závislosti na celkovém vývoji dítěte a na jeho zkušenosti, která nemá jen individuálně specifický charakter, ale je **dána sociokulturně**. Předškolní dítě **akceptuje taková pravidla chování**, jaká mu prezentují **uznávané authority**. Na této úrovni přijme jakékoliv **normy, o jejichž kvalitě neuvažuje** a ani toho zatím není schopné. Tato fáze **morálního vývoje** je nazývána **heteronomní** (Piaget). To znamená, že **dítě ještě nemá vlastní názor** a automaticky **považuje za správné to, co určí dospělí**, kteří jsou **garantem dodržování příslušných norem**. Pro předškolní věk je typická **vazba na konkrétní situaci, na určitý čin**. V této souvislosti **nezáleží na pohnutce a kontextu takového jednání**. Předškolní dítě **chápe normy poněkud stereotypně a rigidně, nebere ohled na různé aspekty hodnocené situace**. Jeho rigidita se projevuje i **potřebou neměnnosti norem** (což vyhovuje **dětské potřebě jistoty**).

Rozvoj prosociálního chování je spojen s **kontrolou a ovládním agresivních tendencí**. Při **hodnocení agresivního chování** předškolních dětí je třeba vzít v úvahu zejména:

- a) **Motivaci** k takovému jednání, případně **návyk chovat se tímto způsobem**.
- b) **Schopnost dítěte pochopit negativní důsledky jednání**.

Obecná a vývojová psychologie – 10. Předškolní a mladší školní věk

c) **Schopnost dítěte chování ovládat a volit přijatelnější způsoby prosazování svých potřeb.** V předškolním věku se tyto kompetence teprve rozvíjejí.

Je třeba zdůraznit, že i v případě **agresivního chování** hraje roli jak **dispozice, tak sociální učení**, tj. zkušenost (zejména z **rodiny**, ale i z vrstevnické skupiny). V tomto směru je významná **obecná sociální tolerance k agresivitě**, typická pro **určitou společnost**, a její **specifická varianta, typická pro určitou rodinu**. Sociální tolerance k agresivitě je v každé společnosti jiná a je **dětem prezentována mimo jiné i na symbolické úrovni**: například v **pohádkách, dětských filmech, hračkách**. Zejména v **klasických pohádkách** se dítě setkává se **značným množstvím agresivních projevů**, které jsou zde ovšem nějakým způsobem **usměrněny ve prospěch dobra**.

VZTAH K RODINĚ

Roli rodičů (a dospělých obecně) považuje **dítě za něco velmi žádoucího** a je přesvědčeno, že taková **role potvrzuje značné osobní kvality jejího nositele**. Dítě v tomto věku **rodičům přisuzuje téměř všemocnost a vševědoucnost**. Předškolní děti **svou potřebu být jako rodiče uspokojují především ve hře**, kde mohou snadno **získat roli dospělého**, jinak zatím nedostupnou, a **procvičit si ji**. **Děti si zkouší různé role**, které by měly v budoucnosti získat, a učí se je, alespoň **na symbolické úrovni, nějak zvládnout**. Tímto způsobem **přijímají také normy a řád** platný ve světě dospělých.

Pokud z **rodiny odejde jeden rodič** (většinou je to otec), **chybí také model osobně významné mužské, případně ženské role**. **Chlapec, který žije pouze s matkou**, si za této situace může najít **náhradní objekt a identifikovat se s jiným mužem**, i když pro něho nebude tak citově významný jako byl otec. Případně se bude **ve větší míře identifikovat s matkou**, která neprezentuje mužskou roli. Určitou **korekci může být pozdější zkušenost s vrstevníky**, ale ta má jiný charakter než identifikace s dospělým.

V předškolním věku se **uvolňuje vázanost na rodinu a postupně i vázanost na dospělé**. Během batolecího věku si dítě zpravidla potvrdí jistotu rodinných vazeb natolik, že je **schopné navazovat kontakty i s lidmi mimo rodinu**, především s vrstevníky. Vztahy s vrstevníky se liší od vztahů s dospělými.

Sourozenecké vztahy jsou ovlivněny věkem a vývojovou úrovní dětí, v předškolním věku mívají dost často ambivalentní charakter. Děti jsou zároveň **spojenci i soupeři** (protože se musí **dělit o rodičovskou pozornost, různé materiální výhody a privilegia**). **Spojenci** se stávají **ve společné hře**, kde mohou výhodně kooperovat, aby hra byla zajímavější, případně **v situaci společného ohrožení** (například když se na ně rodiče zlobí). Jestliže je **mezi sourozenci větší věkový rozdíl, starší dítě spíše přejímá roli modelu**, s nímž se **mladší dítě ztotožňuje** a napodobuje je. **Starší dítě pomáhá předškolnímu sourozenci v učení sociálních dovedností a v pochopení rodičovských očekávání**.

Kamaráda získává předškolní dítě jiným způsobem než sourozence, má zde určitou **možnost volby**. Může jej, na rozdíl od sourozence **odmítnout, pokud mu nevyhovuje**. Předškolní dítě preferuje takového **kamaráda, který by mu byl podobný, měl podobné kompetence a stejné potřeby i zájmy**. Jde zde o jakýsi **trend „volby dvojníka“**. Významná je především **shoda v oblasti vnějších znaků a projevů, dítě má potřebu sdílení činnosti**. (Zatím nehraje téměř **žádnou roli potřeba sdílení pocitů a názorů**.) Z hlediska předškolního dítěte je **kamarád ten, kdo se mnou dělá různé věci, se kterým si můžu hrát**. Na druhé straně **děti v této době přijímají i postiženého vrstevníka**, ještě si dostatečně nezafixovaly běžné sociální předsudky.

NÁSTUP DO ŠKOLY

Nástup do školy je důležitým sociálním mezníkem. Dítě v této souvislosti získává **novou roli, stává se školákem**. Doba, kdy **tuto roli získá**, je přesně časově určena a jako **společensky významný akt ritualizována**. Dítě projde **rituálem zápisu a prvního slavnostního dne ve škole**, který potvrzuje proměnu jedné z jeho rolí a počátek nové životní fáze.

Role školáka není výběrová, dítě ji v určitém věku získává automaticky. Je limitována jen **dosažením věku a odpovídající vývojové úrovně.** Proto je obecně chápána také jako **potvrzení normality dítěte**, které může být přijato do školy, jen pokud **očekávané úrovni alespoň přibližně odpovídá.** Role školáka přináší **dítěti vyšší sociální prestiž.** Na druhé straně představuje **zásadní změnu životního stylu, zvýšení nároků i větší důraz na jejich plnění.**

Školní zralost

Zrání organismu dítěte, především jeho CNS, se projevuje **změnou celkové reaktivity, zvýšením emoční stability a odolnosti vůči zátěži.** Dostatečná zralost umožňuje **lepší využití dětských schopností díky kvalitnější koncentraci pozornosti.** Zralejší dítě se lépe soustředí a vydrží déle pracovat. Zralost CNS je také předpokladem přijatelné **adaptace na školní režim.** Pro nezralé dítě je už pouhá nutnost dodržovat určitý režim značnou zátěží, která je vyčerpává. Zralejší dítě je **vyrovnanější a odolnější.**

Zrání CNS pozitivně ovlivňuje **lateralizaci ruky, rozvoj motorické i senzomotorické koordinace a manuální zručnosti.** Nešikovnost je v počátcích školní výuky rizikovým faktorem (dítěti nejde dobře psaní, kreslení, je neúspěšné v pracovní výchově atd.). Nezralost se může projevit i **nepřesnou koordinací pohybů mluvidel.** Nezralé děti proto častěji **nedovedou správně vyslovovat všechny hlásky,** přetrvává u nich **patlavost,** tzv. dyslálie.

Zrání CNS je předpokladem k rozvoji **zrakového a sluchového vnímání.** Školsky zralé děti dovedou lépe **rozlišovat různé detaily na obrázku,** například jejich **tvary nebo počet.** (Tato schopnost je potřebná pro **rozlišování písmen,** například **m a n** nebo **F a T**). Významné je i **rozlišování směru,** tj. **obrácených a otočených tvarů.**

Schopnost **sluchové analýzy a syntézy** se ve větší míře **rozvíjí až ve škole.** Zde se dítě učí například rozlišovat, které **hlásky a slabiky tvoří slovo** a jaké je jejich pořadí. Předpoklad k této činnosti je dán zralostí a dosažením určité úrovně poznávací strategie, schopností **systematického vnímání řečového projevu.** **Sluchové podněty mají omezené časové trvání,** nelze se k nim vracet (učitel by je musel zopakovat). Z toho důvodu je značně **závislé na kvalitě pozornosti.**

Úspěšnost, respektive alespoň přijatelná adaptace na školu, závisí rovněž **na úrovni rozvoje regulačních kompetencí,** které ovlivňují **stupeň využití a uplatnění rozumových i jiných schopností.** Jejich **rozvoj závisí na zrání i na učení.** **Nezralá, převážně emotivní regulace** je zaměřena na **dosažení okamžitého uspokojení** aktuálních potřeb. **Pro emočně nezralé dítě nemá role školáka dostatečnou motivační sílu,** protože je **subjektivně příliš zatěžující.** **Nezralé dítě se neučí,** protože je **tato činnost sama o sobě neláká** a její nadřazený význam ve smyslu **povinnosti nechápe.** **Celkový vývoj autoregulačních procesů směřuje od emocionální regulace k vyšší formě,** která je **založena na vůli a spojena s vědomím povinnosti,** tj. obecněji platného cíle.

Nástup do školy přináší změnu způsobu života a značné množství nových podnětů. Škola děti rozvíjí specifickým způsobem, tak **jak považuje společnost za žádoucí.** V tomto smyslu je škola **reprezentantem obecných hodnot majoritní společnosti,** které jsou nejbližší kultuře vyšších a středních sociálních vrstev. **Pro rodiče má školní vzdělání určitou hodnotu,** která se **projevuje v jejich postoji ke škole.** Děti tento postoj přejímají a pod jeho vlivem se **rozvíjí jejich motivace ke školní práci.** Škola se proto může stát **místem konfrontace rozdílného hodnotového systému rodiny a společnosti,** kterou škola reprezentuje. To může být podstatné například u dětí z **nižších sociokulturních vrstev nebo minoritního etnika.** **Získané zkušenosti a z nich vyplývající hodnoty a strategie chování,** které si **dítě v předškolním věku osvojilo,** jsou **ovlivněny sociokulturní úrovní rodiny.** **Dítě si z rodiny přináší určité kompetence,** které představují **lepší či horší předpoklad** pro uspokojující školní adaptaci, tj. pro **zvládnutí role školáka.**

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK

V tomto věku nabývají na významu **socializační požadavky školy** a rozvíjejí se takové **vlastnosti a dovednosti**, které **dítěti v tomto směru pomáhají**. Na jedné straně jde o **uspokojivou orientaci v tomto prostředí** (tj. aby dítě pochopilo, co se od něho vyžaduje), na druhé straně o **osvojení žádoucích způsobů chování**. Bez významu není ani vliv vrstevnické skupiny, i když v tomto věku mají ještě **větší význam dospělí**.

ROLE DÍTĚTE

- a) **Podřízená role žáka**. Role žáka je **institucionálně určena**, její obsah je dost jednoznačně **předepsán školním řádem** a je **vždycky podřízenou rolí**. **Míra úspěšnosti** jejího zvládnutí **předurčuje budoucí uplatnění jedince ve společnosti**, jeho profesní roli. **Společnost si vytváří určitou normu žáka**, jejíž znaky by, alespoň rámcově, měly **mít všechny školní děti**. Když se **dítě chová v souladu s tímto očekáváním**, je **odměňováno**. Jestliže **dělá něco jiného**, je **negativně hodnoceno a odmítáno**.
- b) **Souřadná role spolužáka**, tj. **vrstevníka, kamaráda**. Způsob, jakým ji dítě zvládne, bude významný nejenom pro prožití školního věku, ale **ovlivní i jeho budoucí strategie chování a neformální sociální vztahy**. Zde se jedinec učí **zvládnout dovednosti sociální interakce, spolupráce, solidarity, sebeovládání, způsobům specifické komunikace a zvládání rolí určitého typu**, které spoluurčují jeho budoucí sociální úspěšnost. **Vrstevnická skupina je místem sdílení životní zkušenosti a společného řešení problémů**. Je místem **přijetí skupinových norem a generačního stylu života, ideálů, hodnot atd.** Děti mohou ve **třídě získat různé role**. Některé jsou **vysoce ceněné, nadřazené nad ostatními** a mají **značnou prestiž (nebo právě naopak)**. Zkušenost s **životem v dětské skupině má velký socializační přínos**. Dítě zde má **větší volnost volby**. Může **být aktivnější** a může se **ve větší míře řídit vlastními preferencemi**.

Třída je **referenční skupinou, která slouží ke srovnávání výkonu i ostatních dětských projevů**, vytváří jakousi normu. Ve vztahu k této skupině může **dítě uspokojovat svou potřebu úspěchu a sebeprosazení**. Případně je toto srovnání **potvrzením vlastní nedostatečnosti a selhání**. Třída je **sociální skupinou, která významně ovlivňuje socializační vývoj školáka** a přispívá k **rozvoji specifických sociálních kompetencí**. Dítě se zde učí **navazovat kontakt a komunikovat na úrovni rovnocenných partnerů**. Procvičuje si **různé formy soupeření**, ale i **způsoby spolupráce**. **Dosažení dobré pozice a sympatie spolužáků má v dětském věku velký význam**. Dítě si takto **potvrzuje pozitivní hodnotu vlastní osoby**, získává **větší sebejistotu a sebeúctu**, což se projevuje i v jeho sebepojetí.

ROLE RODIČŮ

Role matky se v tomto věku **nejeví příliš nápadná**, zdá se jako by **neprošla žádnou podstatnou změnou**. A pokud se zde **nějaká změna projevuje**, tak se obvykle **vztahuje ke škole**. **Matka dělá s dětmi úkoly a připravuje se s nimi do školy**. Dítě v raném školním věku je **na ni vázané v rámci každodenní interakce**. Tato **závislost je velice nenápadná** a mohla by se **nějakým viditelnějším způsobem projevit teprve v zátěžové situaci**. Pro **holčičky představuje matka model jejich budoucí role**, pro **chlapce je stále především ochránkyní jejich jistoty a bezpečí**.

Větší proměnou prochází role otce. Začíná mít **zdánlivě nový a větší význam**, než měla kdykoliv předtím. Také otec může být pro dítě **oporou a zdrojem jistoty**. Umožňuje dítěti **větší odpoutání od matky, protože představuje jinou alternativu bezpečného vztahu**. Otec je významným **modelem mužské role**. V tomto smyslu je **nezbytný hlavně pro syny** (ale i **dcerám poskytuje důležitou zkušenost, slouží jako model role, která je k jejich vlastní ženské roli komplementární**). **Otec poskytuje synovi jeden z možných vzorů mužské role, která má různé složky: profesní zaměření, záliby, sporty, obecné způsoby jednání a řešení situací atd.** **Chlapec se učí na úrovni nápodoby, resp. pomocí identifikace s otcem, ale i v interakci s ním, kdy si určité způsoby chování procvičuje a potvrzuje jejich správnost**.

Pro další rozvoj vztahu otce a syna jsou důležité **představy a očekávání, která má otec ke svému synovi**. Pokud je **není možné uskutečnit**, jestliže je **syn jiný, než si otec představoval**, může se **vztah mezi nimi narušit**. **Necitlivý otec** může **poškodit sebevědomí syna-školáka**, který se velice snaží, aby se mu přiblížil, když jej bude **podceňovat a ponižovat**.

Interakce mezi otcem a matkou slouží dětem jako model vzájemného vztahu mezi mužem a ženou. Děti se učí ze vztahu svých rodičů. Je pro ně modelem, reprezentantem **všech vztahů tohoto druhu**, protože **žádný jiný tak dobře neznají**. **At' už se doma děje cokoliv, děti to mohou považovat za normu**. Například **hádky rodičů** může dítě vnímat jako **běžný komunikační vzorec**, i když **jsou mu nepřijemné**.

STYLY VÝCHOVY

Výchovný styl, který rodič používá při určování a uplatňování rodinných pravidel, se může lišit mimo jiné **podle věku, pohlaví a kulturního prostředí dítěte**. Avšak obecně je styl výchovy **charakterizován způsobem, jak rodič projevuje svou lásku a přízeň k dítěti a jak omezuje a ovlivňuje chování dítěte pomocí důsledků vyvozených z porušování příslušných norem či očekávání**.

1. Permisivní styl:

- Permisivní rodič je **vnímavý a projevuje lásku a přízeň**, ale **nemá velké nároky** na chování dítěte.
- Dítě se **může samo rozhodovat nebo samo regulovat** své chování.
- **Rodič se vyhýbá konfrontaci s dítětem**.
- Jestliže je **chování dítěte třeba usměrnit**, **permisivní rodič je nepředvídatelný**, někdy dítě trestá, avšak mnohdy se rozhodne je nepotrestat. **Často hrozí trestem, ale neuplatní ho**.
- **Děti**, které se pravidla a důsledky jejich nedodržování stále ještě učí chápat, může **nepředvídatelné vynucování správného chování zmást**.
- Výzkum nasvědčuje tomu, že **děti** vychovávané permisivně **si méně věří a vykazují nižší sebeúctu**. Samy rozhodují o svém chování a je u nich větší pravděpodobnost, že **budou odmítat pravidla stanovená druhými lidmi**.

2. Autoritářský styl:

- Tento styl je **pro děti náročný, vyžadující**.
- Uplatňování **přísných trestů a hubování** obvykle vede k tomu, že **chybám nebo neukázněnosti dítěte je věnována přílišná pozornost**.
- **Autoritářští rodiče mají často zakořeněné určité představy a očekávají**, že stanovená **pravidla se budou dodržovat, aniž by museli cokoli vysvětlovat** nebo dávat dítěti příležitost o pravidlech a **důsledcích jejich porušování diskutovat**.
- **Děti** vychovávané **autoritářsky mívají nižší sebeúctu** a jsou často popisovány učiteli a dalšími dospělými jako **úzkostné, zlostné, agresivní a konfrontační**.

3. Zanedbávající styl:

- **Rodič** vyznačující se **zanedbávajícím stylem výchovy neklade na dítě žádné nebo jen malé nároky** a **neprojevuje mu lásku ani přízeň**. Tito rodiče jsou „**odtažití**“ nebo „**odmítaví**“.
- Těmto rodičům se **nedaří dát svému dítěti nějaký řád** a jen **zřídka dohlížejí na jeho chování**.
- Mohou působit dojmem, že **úmyslně odmítají dítě i své rodičovské povinnosti**.
- Výzkum ukazuje, že **děti** vychovávané v rodině, která se o ně nestará, mnohdy nejsou **schopny regulovat své vlastní chování** a mohou se ve škole i ve společnosti **projevovat asociálně**.

4. Demokratický styl:

- Tento typ rodiče zahrnuje své dítě láskou a přízní, sleduje a reaguje na potřeby dítěte, avšak k omezování chování dítěte nepoužívá tresty.
- Demokratický rodič může být velmi náročný ohledně chování dítěte, avšak zároveň je vstřícný vůči jeho nápadům a názorům.
- Namísto trestání dítěte za negativní chování tento rodič jasně vymezí své představy o pozitivním chování a důsledcích, které bude vyvozovat z negativního chování.
- Z výzkumu vyplývá, že děti vychovávané tímto demokratickým stylem bývají nejschopnější nebo mívají nejvyšší předpoklady k úspěchům v rodinném životě, ve škole i v dalších oblastech.

V této souvislosti stojí za zmínku, že rodiče vždy neuplatňují jen jeden výchovný styl. Vlivem svých osobnostních rysů, rodinného či kulturního prostředí a dalších individuálních rozdílů si vytvářejí svůj specifický výchovný přístup, který je výslednicí různých jiných stylů. Různé styly rodičovské výchovy se mohou uplatňovat kombinovaně nebo se vzájemně překrývají i v rámci jedné konkrétní interakce podle toho, jakou náladu rodič a dítě mají, o jakou situaci jde, jaká je povaha daného problému a jakého výsledku se má dosáhnout.

Uplatňování jednotlivých stylů se také může v průběhu doby měnit s ohledem na vývoj rodiny a jejich příslušníků (hledisko věku a konkrétních potřeb jednotlivých členů rodiny) a nároky plynoucí z jednotlivých situací (např. rodinná dovolená, ztráta zaměstnání nebo nemoc).

Rodiče, kteří při výchově využívají demokratický přístup a uplatňují pozitivní komunikaci, jejímž prostřednictvím mají děti možnost promlouvat do určování pravidel a postihu za jejich nedodržení, mnohdy zjišťují, že děti pak není nutné tolik hlídat a kontrolovat. Pokud se všichni členové rodiny společně domluví na určitých pravidlech a postihu za jejich porušování, snáze tak pochopí, co se od nich čeká a jak se mají chovat. Děti potřebují pravidla a řád. Záleží však na tom, jak jsou jim taková pravidla předkládána, vysvětlována a jak důsledně je vyžadováno jejich plnění.

Typy dysfunkčních rodin:

- a) Rodina nezralá** – rodiče postrádají důležité životní zkušenosti, ještě nedokázali vyvinout v sobě vlastnosti nezbytné k tomu, aby se o ně dítě mohlo opřít, ještě se jim nedaří vytvořit dítěti zázemí, z něhož může čerpat jistoty a pohodu stabilního domova.
- b) Rodina přetížená** – rodiče se nemohou vymanit z tlaku úkolů a problémů, které na ně doléhají (například problémy se zaměstnáním, bydlením, nemocí v rodině, péčí o postiženého nebo starého člena rodiny) a způsobují, že se dítě dostává na okraj jejich zájmu.
- c) Rodina ambiciózní nebo perfekcionista** – rodiče kladou na dítě přehnané nároky, bez realistického a včtivého odhadu, co za daných okolností může dokázat.
- d) Rodina autoritářská** – dítěti se nedostává prostoru pro hledání a nalézání své vlastní individuality, nemůže realizovat svoji svébytnost a ujasňovat si svoji osobní důstojnost.
- e) Rodina protekcionista** (rozmažující) – rodiče berou dítě neadekvátním způsobem v ochranu a podřizují se jeho přáním natolik, že toto dítě ztrácí způsobilost umět a chtít si samostatně poradit s problémy a těžkostmi, na něž naráží.
- f) Rodina nadměrně liberální a improvizující** – rodiče neposkytují dítěti oporu pevného řádu, jasných povinností, srozumitelných a vnitřně přijatelných pravidel, jimiž se my všichni řídíme.
- g) Rodina odkládající** – rodiče opakovaně hledají způsoby, jak se dítěte alespoň na čas zbavit, někomu je svěřit (příbuzní, přátelé, instituce). Dítě si v důsledku toho nemůže vytvořit stabilní a silné mezilidské vztahy v důvěrném prostředí domova a zakotvit v prostředí, které má pro jeho vývoj prvořadou důležitost.
- h) Rodina disociovaná** – vztahy mezi členy rodiny, nebo vztahy jejích členů s vnějším okolím jsou soustavně narušovány, rodina je od okolí izolována nebo trpí neustálými rozepřemi a konflikty s

okolím. Dítě ztrácí způsobilost realizovat soužití s lidmi **opírajícími se o vzájemnou důvěru**, oddávání se **společným zájmům, spolupráci**.

Typ vztahu rodičů k dítěti a rysy jeho osobnosti:

1. **Rejektivní rodiče** (odmítání dítěte) – submisivita, agresivita, potíže v adaptaci, pocit nejistoty, plachost, rigidita.
2. **Přílišná ochrana** – infantilismus, plachost, nekooperativnost, nezáměr, drzost, svárlost.
3. **Submisivita rodičů** – agresivita, neodpovědnost, neposlušnost, sebedůvěra, rigidita.
4. **Neharmonické vztahy v rodině** – agresivita, žárlivost, nekooperativnost.
5. **Defektní disciplína** – špatné přizpůsobení, agresivita, sklon k delikvenci a neurózám.
6. **Harmonické vztahy** – štěstí, sociální akceptabilita, přizpůsobivost, nezávislost, sebedůvěra.
7. **Dítě má odpovědnost** – dobré přizpůsobení, spoléhání na sebe, pocit jistoty.